

Les finances municipals de la Barcelona dels segles XIV i XV: Del censal a la Taula de Canvi

Pere Ortí Gost*

L'objectiu central d'aquest article és mostrar com el municipi de Barcelona creà durant els últims segles medievals unes finances públiques plenament desenvolupades. Ara bé, parlar de finances públiques a l'època medieval presenta problemes perquè no tots els historiadors utilitzen l'expressió de la mateixa manera. Així, per exemple, és habitual que els historiadors qualifiquin les finances reials com a públiques, quan aquestes no diferien gaire de les de qualsevol senyor feudal d'una certa importància. I ho fan perquè la monarquia, des del segle XIII, començà a presentar-se com a una institució pública; és a dir, perquè els juristes que treballaven per a la Corona començaren a elaborar un discurs juridicopolític, basat en el dret romà, que presentava el monarca com a màxim representant de la cosa pública.¹ De fet, podem veure com altres institucions utilitzaren aquest mateix discurs, des dels municipis als Estats regionals o als mateixos senyors feudals en els seus dominis. Alguns historiadors poden considerar la pretensió d'aquests darrers com una aberració, simplement perquè veuen la monarquia com una institució precursora –o profètica– de l'Estat liberal, mentre que els feudals són presentats com els seus màxims detractors, obcecats amb els seus interessos particulars de classe i sense una visió global de l'Estat.

Ens cal una definició de finances públiques més precisa però que ens sigui útil metodològicament a l'hora de distingir determinats fenòmens històrics. Creiem que per poder parlar de finances públiques ha d'existir, en primer lloc, una institució política que no sols pugui percebre regularment determinats impostos sobre la població que governa sinó que tingui la capacitat per determinar la pressió fiscal i les modalitats amb les que es concreta aquesta pressió fiscal. En segon lloc, aquesta institució ha de ser capaç també d'obtenir ingressos a partir de la valoració abstracta de la capacitat de generar riquesa de la comunitat que governa; és a dir, ha de poder endeutar-se en nom dels individus d'aquesta comunitat política, i a un nivell ja no determinat per una font d'ingressos concreta sinó per la riquesa global dels habitants de la comunitat que,

* Universitat de Girona.

1. Vegeu com exemple relativament recent el treball de Jean-Claude WAQUET, *Le grand-duché de Toscane sous les derniers Médicis. Essai sur le système des finances et la stabilité des institutions dans les anciens États italiens*, Roma, 1990, on després de fer una interessant crítica a l'aproximació que la historiografia precedent ha fet de l'Estat en termes de progrés/decadència, acaba definint les finances com a públiques en la mesura que existeixen uns juristes que, inspirats en el dret romà, recuperen termes com *fiscus*, *res publica*, *communis utilitas* o *necessitas publica*.

en cas de necessitat, hauria de respondre del deute. I, finalment, aquesta institució ha de tenir la suficient autonomia per determinar a on van destinats els recursos obtinguts.

Ens podem preguntar si existiren unes finances així definides a la Baixa Edat Mitjana. Com és ben conegut, tots els regnes feudals de l'Occident europeu experimentaren al llarg dels dos últims segles medievals un procés de desenvolupament de les capacitats fiscals i financeres de les institucions a través de les quals es governaven. En aquest procés, la guerra i el seu finançament tingueren un paper decisiu: enfrontades a una costossíssima estratègia d'expansió i defensa territorial, les monarquies occidentals només podien aconseguir els seus objectius estenent l'àmbit de la punció fiscal més enllà dels estrets límits del domini reial i dels vassalls directes del sobirà. I en molts casos la Corona utilitzà les ciutats com a instruments a través dels quals establir la punció fiscal, revolucionant així les activitats fiscals dels municipis, que fins aquell moment es circumscrivien a l'administració d'alguns recursos patrimonials o a la recaptació d'algun impost de repartició entre els seus habitants, la majoria de les vegades per satisfer algun dret del seu senyor. Però tant la monarquia com els municipis no només necessitaven més recursos sinó que aquests fossin més àgils; és a dir, que poguessin ser mobilitzats ràpidament cap a objectius concrets –fonamentalment militars–, fet que suposava també un desenvolupament de les activitats financeres d'ambdues institucions.

Enlloc aquests processos desembocaren en la consolidació d'unes finances públiques al voltant de les monarquies, malgrat que –com hem assenyalat– aquestes apareguin com una de les institucions d'avantguarda en el desenvolupament d'un discurs jurídicopolític públic. Així, aconseguiren definir els seus dominis com a públics, dotant-los d'un règim jurídic especial; acabaren desenvolupant la capacitat de percebre alguns impostos; i generaren un sistema financer almenys des del segle XII. Però aquest es va basar sempre en la garantia del deute amb una font determinada de renda, fos patrimonial o fiscal. Durant la Baixa Edat Mitjana, les monarquies mai foren capaces de garantir el seu deute amb la capacitat de generar riquesa dels seus súbdits.

En canvi, on es detecta un major desenvolupament cap el que hem definit com a finances públiques és en espais polítics més petits, especialment en el marc de les ciutats, encara que no sigui un fenomen detectable en tot l'Occident europeu. Les ciutats de la Corona d'Aragó són un d'aquests casos –possiblement un dels més precoços–, i entre aquestes, Barcelona fou una de les ciutats que arribà més lluny gràcies, per una banda, a la creació del primer banc públic europeu, la Taula de Canvi, i, per l'altra, al desenvolupament per part del Consell de Cent d'un conjunt de normes legals per controlar la despesa municipal que s'apropen a la idea que avui tenim d'un pressupost públic.

De les primeres formes de crèdit municipal a la venda de censals morts i violaris

LES PRIMERES FORMES DE CRÈDIT MUNICIPAL

Com en tot individu i en tota institució baixmedieval, el crèdit formà part intrínseca del funcionament dels governs municipals a Catalunya des dels seus inicis. Privats d'un patrimoni municipal i dotats tan sols de la possibilitat d'obtenir recursos mitjançant la talla, que normalment es recaptava un cop a l'any, la major part de les decisions dels consellers que generaven una despesa es finançava a crèdit. De fet, poques despeses es deurién pagar al comptat, perquè la primera forma de crèdit era demorar qualsevol pagament fins a la recaptació d'una talla. I quan calia efectuar un pagament important, sovint relacionat amb una petició de la monarquia o del senyor de la ciutat, es podien contractar crèdits a curt termini i a un alt interès o realitzar un préstec forçós entre la població a compte de la percepció posterior d'una talla.

El cas de Barcelona no n'era una excepció, encara que està mal documentat fins a la dècada de 1320 per la pèrdua de la documentació fiscal i financera que, de ben segur, generaven els consellers de la ciutat comtal. Per al segle XIII només podem constatar a través d'algun pergami conservat a l'Arxiu Històric de la Ciutat la contractació de préstecs a curt termini a un 20% d'interès anual concedits majoritàriament per membres rics de la comunitat jueva de la ciutat.² La contractació de préstecs a curt termini i alt interès es pot seguir força bé a partir de 1324, gràcies a la conservació dels primers "manuals" on es registren els contractes notariais realitzats pels consellers,³ i sobretot, a partir de 1338, quan als *Llibres del Consell* es començaren a registrar els "albarans de manament", les ordres de pagament que feien els consellers, principalment al clavari.⁴

En canvi, les notícies sobre la percepció de préstecs forçosos es concentren entre els anys 1319 i 1327.⁵ A partir de les referències documentades dels anys 1325 i 1327 podem observar que aquests "prests" es recaptaven igual que les talles: hi havia una comissió de talladors que repartia les quantitats a pagar, i

2. Vegeu Jaume SOBREQÜES I CALLICÓ i Manuel ROVIRA I SOLÀ, «Préstecs jueus a la ciutat de Barcelona en el segle XIII (1274-1294)» dins Miquel Coll i Alentorn. *Miscel·lània d'homenatge en el seu vuitantè aniversari*, Barcelona, 1984, pàg. 271-289.
3. *AHCB* (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona), 1B-XIII, *Manual*, vol. 1-7.
4. És a partir d'aquesta documentació que es basen els treballs realitzats sobre les finances municipals a la dècada de 1340: Yvan ROUSTIT, «La consolidation de la dette publique à Barcelone au milieu du XIVe siècle», *Estudios de Historia Moderna*, IV (1954), pàg. 15-156; i Jaume SOBREQÜES CALLICÓ, «Contribució econòmica de Barcelona a l'empresa de recuperació del regne de Mallorca», dins *VIIIº Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, València, 1973, vol. II-3, pàg. 292-302. Sobre la documentació fiscal i financera d'aquesta època vegeu: Pere ORTÍ GOST, «Les premières sources fiscales de la municipalité de Barcelone (1300-1350)», dins Denis MENJOT i Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ (ed.), *La fiscalité des ville au Moyen Age. 1. Étude des Sources*, Toulouse, 1996, pàg. 91-99.
5. Excepcionalment, els consellers de Barcelona emetien una època del pagament de les talles o dels préstecs forçosos que es troben registrades als *Llibres del Consell*; normalment les èpoques anaven dirigides a tutors, curadors o marmessors que les necessitaven per justificar els pagaments realitzats en nom dels patrimonis aliens que administraven. A partir d'aquestes èpoques podem documentar la percepció de talles els anys 1313 (*AHCB*, 1B-I, *Llibre del Consell*, 2, f. 17v), 1317 (*AHCB*, 1B-I, 4, f.27r) i 1320 (*AHCB*, 1B-I, 6, f. 24r i 44r); i de prestes els anys 1319 (*AHCB*, 1B-I, 5, 27r i 36v), 1320 (*AHCB*, 1B-I, 6, f. 44r), 1322 (*AHCB*, 1B-I, 7, f. 60r i 61v), 1326 (*AHCB*, 1B-I, 9, f. 36r, 43v, 46v) i 1327 (*AHCB*, 1B-I, 10, f. 49v-50r).

uns oficials encarregats de recaptar-les i que es repartien les “tandes” o districtes en què es dividia la ciutat.⁶ Però aquesta documentació no ens permet saber si eren préstecs retornables o si es cobraven interessos. Tot i això, el fet que durant aquests anys no hi hagi constància de la recaptació de talles pròpiament dites i que l'únic ingrès fiscal fossin les impositcions, fa pensar que podrien ser retornables amb els diners procedents d'aquest darrer impost.

Ara bé, molt probablement, ni els crèdits a curt termini ni els préstecs forçosos eren la forma més habitual de finançar les despeses municipals, tal com es pot observar en altres casos més ben documentats. L'exemple de Manresa, amb una documentació financera més precoç, mostra clarament que, almenys des de la darrera dècada del segle XIII, la forma més habitual de finançament dels consellers era demorar els pagaments i/o contraure petits crèdits fins a la recaptació de la talla per pagar la quèstia al rei.⁷ També es podia cercar un financer que avancés aquestes petites quantitats, com es féu l'any 1298, quan els consellers manresans afranquiren a un concitudà, Guillem Acurs, del pagament de la talla a canvi de prestar al municipi el que se li demanés fins a 1.500 sous, quantitat que els consellers havien de retornar quan es fes la talla de la quèstia; en el cas que no es fes cap talla durant un any i el deute municipal ascendís a més de 1.000 sous, els consellers es comprometien a realitzar una talla per retornar-li les quantitats degudes.⁸ És molt possible que, en el cas de Barcelona, aquestes funcions fossin realitzades per algun canviador. Així, per exemple, durant els anys 1325 i 1326 podem constatar que tots els ingressos municipals passaven per la taula de Bernat Llorenç, canviador de la ciutat, encara que desconeixem les condicions amb les que treballava.

Tampoc és possible saber quin pes tenia cada recurs financer per aquest període. Només conservem un albarà testimonial de l'audició de comptes dels consellers de l'any 1326. Segons aquest document, els ingressos dels consellers foren de 6.452 lliures, 8 sous i 1 diner, procedents en un 87,6 % de les impositcions i el restant 12,4 % de la recaptació de mig préstec forçós i dels endarreriments de préstecs forçosos d'anys anteriors.⁹ Però l'estudi dels llibres de clavaria de la dècada de 1360 permet saber que el capital dels préstecs a curt termini que es constituïen i es cancel·laven durant un mateix any no quedaven registrats com ingrès i despesa; només podem detectar el pagament dels interessos a l'apartat de despeses.

Tot i això, creiem que, tal com assenyalàvem a l'inici d'aquest apartat, la forma de finançament més habitual dels primers governs municipals era o bé demorar el pagament de les despeses fins a la recaptació de la talla o al paga-

6. Així, per exemple, Bernat Vila prometia als consellers recaptar bé i fidelment a les tandes del Mar i de la Ciutat «presens prestitut nunc noviter talliatum in dicta civitate» per una comissió formada per Berenguer Capellades, Francesc Santcliment, Jaume Dusai i Jaume Olló, pellisser, i pocs dies després feia el mateix Arnau Agost, encarregat de recaptar el prest a les tandes de la Celada i dels Arcs. Cada recaptador va rebre «duos libros ipsarum duarum tandarum in quibus sunt scripta nomina personarum et quantitates talliarum que et pro quibus in dicto prestito talliate existunt» (*AHCB*, 1B-XIII, *Manual*, 1, f. 36r-36v (14-V-1325) i 37r (17-V-1325)).
7. Hi ha llistes de deutes retornats pels col·lectors de la quèstia des de l'any 1291 a Arxiu Històric de Manresa (*AHM*), *Manuale del Consell*, vol. 1.
8. *AHM*, *Manuale del Consell*, vol. 1, f. 14-14v (1-VI-1298).
9. *AHCB*, 1B-XIII, *Manual*, 1, f. 120r-121r.

ment de la terça de l'arrendament de les imposicions corresponent, o bé la contractació d'algun canviador o financer que pagués les despeses municipals i esperés a l'arribada dels ingressos municipals. Quan calia avançar quantitats importants, els consellers contractaven préstecs a curt termini i a alt interès i/o ordenaven la recaptació d'un préstec forçós entre la població, repartit segons la riquesa moble i immoble de cada habitant, a costa del pagament d'una futura talla o dels ingressos procedents de les imposicions. Ara bé, quan les necessitats de crèdit municipal augmentaren, l'aparició del censal mort i del violari transformaren de forma important aquest model.

ELS CENSALS MORTS I ELS VIOLARIS

Com es pot veure amb més detall en altres articles d'aquest mateix volum, els censals morts i els violaris eren contractes de compravenda on el venedor venia al comprador el dret a percebre periòdicament una pensió per un preu determinat. De fet, era un préstec camuflat on el venedor era el prestatari o deutor i el comprador el creditor i on la pensió era el resultat d'aplicar una determinada taxa d'interès al preu de venda o capital, que inicialment era del 7,14 % pels censals morts i del 14,28 % pels violaris. La diferència més important respecte a un préstec tradicional o a la majoria dels que utilitzem en l'actualitat rau en el fet que el deutor no tenia l'obligació de retornar el capital prestat ni el pagament de la pensió implicava retornar cap part del capital. Ara bé, el deutor mantenia sempre el dret de retornar el capital i cancel·lar el contracte, mentre que el creditor mai podia exigir el dret a recuperar el capital, encara que podia vendre o transmetre a una tercera persona el dret a percebre la pensió anual.

Com que el venedor/deutor no tenia l'obligació de retornar el capital, tan sols havia de garantir el pagament anual de la pensió i ho podia fer amb la seva persona i el conjunt dels seus béns –sovint també amb la persona i béns d'algun avalador– malgrat que en algunes ocasions es fes una especial assignació sobre una propietat concreta que en cap cas suposava pel comprador/creditor l'obtenció d'un dret real sobre la propietat o renda assignada.

La diferència fonamental entre el censal i el violari cal cercar-la en la durada del contracte: mentre el censal era un contracte a perpetuïtat –l'obligació de pagar la pensió es transmetia de pares a fills– sempre i quan no es retornés el capital, el violari tenia una vida limitada, molt sovint a dues vides –la del mateix prestatari o creditor i la de la seva muller, els seus fills o la persona que decidís– i, si s'esgotava aquest termini, no calia retornar el capital. Aquesta diferència queda reflectida també en la taxa d'interès que, com hem dit, era inicialment el doble.

Com assenyalava García Marsilla,¹⁰ l'aparició del censal mort i del violari en l'àmbit privat constituí una revolució financera ja que permeté augmentar de manera important la capacitat d'endeutament de les famílies. Les raons d'a-

10. Juan V. GARCÍA MARSILLA, *Vivir a crédito en la Valencia medieval. De los orígenes del sistema censal al endeudamiento del municipio*, València, 2002, pàg. 203-232.

quest èxit cal cercar-les, en primer lloc, en la legalitat moral i jurídica d'aquests contractes. A diferència de les formes contractuals del crèdit tradicional, condemnades per l'Església com a usuràries i sovint penalitzades pel poder polític, els censals morts i els violaris foren sancionats per l'Església.¹¹ Això permeté ampliar el cercle de creditors i capitals destinats al crèdit que fins aleshores es circumscriuïa a professionals especialitzats en operacions financeres de més risc (econòmic i moral), sovint membres de les comunitats jueves de les ciutats catalanes. D'aquesta manera, a través del censal mort i del violari es podia atraure al mercat del crèdit aquells capitals que, procedents dels beneficis de les activitats comercials i menestrals, durant el segle XIII es destinaven a inversions més segures en renda feudal, ja fos en la compra de censos emfitèutics o de senyories rurals: un mercat força limitat.

I, en segon lloc, els censals morts i els violaris oferien als deutors uns crèdits que no exigien el retorn del capital i oferien un ventall de garanties de les pensions suficientment ampli per adaptar-se a les diferents situacions jurídiques en què els deutors i els seus béns es trobaven, i a un interès moderadament baix, sobretot si ho comparem amb els préstecs usuraris del 20 % d'interès anual. Aquesta adaptabilitat dels censals morts i dels violaris a situacions jurídiques diverses permetria explicar perquè a València es difongué primer el censal mort amb garanties reals mentre a Catalunya tots els indicis semblen mostrar una major difusió inicial del violari, que des del principi comportava unes garanties personals. Si tenim en compte que una part molt important de la clientela d'aquest instrument de crèdit eren pagesos de remença i que l'establiment de crèdits amb garanties reals necessitava el permís del senyor del mas i, molt probablement, el pagament d'un lluïme, els censals morts i els violaris només podien tenir èxit com a crèdits amb garanties personals.¹²

L'adopció d'aquests instruments de crèdit pels municipis constitueix una segona revolució financera, no només perquè féu augmentar el mercat d'aquest tipus de deute sinó perquè de fet creà una nova modalitat d'endeutament. Davant l'augment de les necessitats financeres dels governs municipals a partir de mitjan segle XIV, que veurem en el següent apartat, l'opció de captar capitals privats en forma de crèdits tradicionals era inviable pels elevats interessos i perquè el municipi tenia poques garanties a oferir als creditors, sense patrimoni i amb unes capacitats fiscals limitades a la talla. En canvi, els censals morts i els violaris permetien obtenir crèdit a un interès més baix i –recordem-ho–, com que tan sols calia garantir el pagament de les pensions, requeria garanties menys fortes. Però, a més, el censal mort i el violari oferien la possibilitat de fer garanties de caràcter personal, i fou a través d'aquesta via que els censals morts i els violaris municipals es transformaren en un instrument de crèdit públic,

11. GARCÍA MARSILLA, *Vivir a crédito...*, pàg. 219-232, i el treball de Josep Hernando en aquest mateix volum.

12. Un dels mals usos que definia la servitud –la firma d'espoli forçada– consistia en el pagament d'un 10% del valor d'almenys la meitat del dot que calia assegurar amb els béns immobles del mas (ROSA LLUCH I BRAMON, *Els remences. La senyoria de l'Almoïna de Girona als segles XV i XVI*, Girona, 2005, pàg. 125-200). Segons els costums de Girona, aquest lluïme afectava totes les propietats obligades o empenyorades (*Costums de Girona de Tomàs Mieres*, edició crítica i traducció d'Antoni Cobos Fajardo, Girona, 2001, pàg. 124-125).

perquè, en realitat, no era el municipi qui venia un censal mort o un violari, sinó que eren tots els habitants d'una determinada comunitat urbana qui el venien i qui garantien el pagament de la pensió amb les seves persones i els seus béns. Per tant, la gran novetat està en què els censals i violaris municipals no tenien com a garantia una font d'ingressos determinada, fos patrimonial o fiscal. La garantia d'aquests préstecs no eren les impositcions amb les que es pagaven les pensions, sinó la riquesa de cadascun dels habitants de la ciutat; una riquesa que podia ser captada pel municipi a través de l'impost, i amb ell, pagar les pensions.

Podem posar dos exemples que mostren molt clarament aquesta nova dimensió del censal mort i del violari. Així, quan un municipi poc desenvolupat institucionalment necessitava emetre deute públic, havia de convocar l'assemblea general de veïns per fer directament la venda o per nomenar un procurador que en nom seu fes els contractes corresponents.¹³ Quan un municipi entrava en crisi i feia suspensió de pagaments –com mostren alguns treballs de Jordi Morelló–, els creditors del municipi no només iniciaven un procés d'embargament dels ingressos i béns del municipi sinó també dels béns dels seus habitants, perquè eren ells qui havien garantit el deute.¹⁴

L'èxit d'aquests instruments de crèdit en mans del municipi fou espectacular, ja que en pocs anys les ciutats reials aconseguiren vendre censals morts i violaris per centenars de milers de lliures. I –com hem intentat mostrar en altres treballs– la consolidació d'aquesta modalitat de deute tingué com a conseqüència directa la conformació d'un sistema fiscal i unes finances públiques municipals tal com els hem definit al principi d'aquest article.

LES CIUTATS COM A FINANCERS DEL MONARCA (1330-1370)

A les ciutats i viles reials de Catalunya, l'ús massiu i generalitzat de la venda de censals morts i de violaris és estretament vinculat al pagament dels donatius concedits a la monarquia per finançar la guerra. Però el nou endeutament municipal no fou simplement una conseqüència de l'augment de la pressió fiscal sobre les ciutats sinó que estava directament vinculat amb el tipus de donatiu que es concedí a partir de la dècada de 1330.

En una altra ocasió hem distingit dos tipus de donatius diferents, els que anomenem de quota i els de repartició.¹⁵ En els del primer tipus, les Corts concedien al monarca els fruits d'un impost, directe (el bovatge) o indirecte (les sises), que des del final del segle XIII recaptava una comissió especialment nome-

13. Algunes de les vendes de violaris de la vila de Sant Feliu de Guíxols eren fetes directament per l'assemblea de veïns a proposta dels jurats. Jurídicament, i així apareix en el contracte, la protagonista de la venda era la *universitas*, definida en els mateixos contractes per tots els presents a l'assemblea més aquells que, convocats com era costum, no s'hi havien presentat. Un exemple a Arxiu Històric de Girona, *Notarials*, Sant Feliu de Guíxols, vol.13, f. 95v-101v (6-II-1359).

14. Jordi MORELLÓ BAIGET, «La crisi financera en una vila del Camp de Tarragona: Valls a principis del s. XV», dins Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ (ed.), *Fiscalidad real y finanzas urbanas en la Cataluña medieval*, Barcelona, 1999, pàg. 219-254.

15. Pere ORTÍ GOST, «La distribución de la carga fiscal entre las ciudades y villas de realengo en la Cataluña del siglo XIV» dins Denis MENJOT i Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ (ed.), *Fiscalidad de Estado y fiscalidad municipal en los reinos hispánicos medievales*, Madrid, 2006, pàg. 275-316.

nada per les Corts de forma única en el cas de l'impost directe o durant un limitat període de temps en el cas de les sises. En canvi, en els donatius de repartició, les Corts concedien al rei una quantitat determinada de diners que havia de ser repartida entre les comunitats segons uns criteris que establien les mateixes Corts, i eren els governs municipals els que recaptaven l'impost aprovat a les assemblees i els que pagaven a la comissió de les Corts les quantitats que se'ls havien assignat.

Des del punt de vista financer de la monarquia, els donatius de quota presentaven dos problemes fonamentals: d'una banda, l'administració reial no podia conèixer per endavant el rendiment final de l'impost i, de l'altra, havia d'esperar a la recaptació efectiva per poder disposar dels diners. Aquests problemes es feren molt evidents durant la recaptació del donatiu concedit pel braç reial a les Corts de Barcelona de 1323 per finançar la conquesta de Sardenya. En aquest cas, les Corts aprovaren un impost directe que finalment aportà molt menys diners dels esperats i s'ingressaren molt tard, tal com ho expressava el rei al seu fill en una carta: «la moneda de la ajuda de Catalunya és pocha cosa e pagas per manera tarda».¹⁶

No ens ha de sorprendre que en la proferta següent –aprovada a les Corts de Montblanc de 1333– s'assagés el nou tipus de donatiu i tingués continuïtat en els tres concedits durant la dècada de 1340 i, sobretot, en els de la dècada següent. Els donatius de repartició asseguraven al rei la percepció d'una quantitat determinada i uns terminis fixos en l'entrada d'aquests ingressos. Però, a més, a través d'aquest tipus de donatiu, la Corona podia transferir als municipis una part de les despeses financeres; així podia exigir que els donatius fossin pagats per endavant o en breus terminis, de tal manera que fossin els municipis els qui s'adaptessin als ritmes de la recaptació de l'impost, s'endeutessin i assumissin els costos financers que aquest deute generés. Ara bé, la Corona només ho podia fer a canvi de concedir als municipis una total autonomia en la recaptació del nou impost que s'aprovava per obtenir el donatiu –les impositions–, i en la gestió dels instruments financers necessaris per avançar el rei les quantitats exigides. Era la moneda de canvi de l'acceptació de la pressió fiscal i financera de la monarquia.

És en aquest context que podem documentar la primera iniciativa dels consellers barcelonins per vendre violaris. Concretament, l'any 1333 el Consell de Cent nomenava una comissió encarregada de contractar préstecs i de vendre violaris, encara que no tenim constància que realment es venguessin.¹⁷

Cal esperar a la dècada següent per poder documentar la venda de violaris i de censals morts de manera generalitzada, altre cop en el marc de l'aprovació de nous donatius de repartició. I en aquest cas es pot documentar clarament que fou el mateix monarca qui va impulsar la venda de censals morts i violaris per part dels governs municipals, fruit de dues iniciatives diferents, tal com ha

16. Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Contributi finanziari di città e ville della Catalogna alla conquista del regno de Sardegna e Corsica (1321-1326)», *Medioevo, Saggi e Rassegne*, 20 (1995), pàg. 337.

17. Josefina MUTGÉ I VIVES, «El Consell de Barcelona en la guerra catalano-genovesa durante el reinado de Alfonso el Benigno», *Anuario de Estudios Medievales*, 2 (1965), pàg. 248; i de la mateixa autora «La guerra contra Gènova de 1330-1335: documentació barcelonina», *Miscel·lània de Textos Medievales*, 6 (1992), doc. 25.

demostrat un recent treball de Manuel Sánchez.¹⁸ La primera fou l'alienació, durant l'any 1343, de les quèsties que encara percebia en moltes viles del seu patrimoni a través d'un mecanisme peculiar: en lloc de vendre directament la quèstia a un particular, la reconvertí en pensions de censals morts i/o de violaris que havien de vendre les viles afectades, les pensions dels quals equivalien a la quèstia acostumada a pagar. La segona és directament relacionada amb el donatiu aprovat al Parlament de Barcelona el febrer de 1344 per finançar la conquesta del Rosselló. De fet, el Parlament concedí una ajuda triennial de 70.000 lliures que calia pagar per quadrimestres entre l'1 d'agost de 1344 i l'1 d'abril de 1347, repartits anualment de manera diferent (35.000 lliures el primer any, 25.000 el segon, i 10.000 el tercer). Però quasi immediatament demanà als governs municipals que avancessin les quantitats que havien de pagar els dos primers anys a través de la venda de censals morts i de violaris. Ambdues iniciatives suposaren, per primer cop, la venda generalitzada d'aquests instruments de crèdit per un nombre important de les ciutats i viles reials.

Barcelona no fou una excepció, encara que seguí un camí una mica diferent, perquè, d'una banda, ja era franca de quèstia i, de l'altra, el rei, en lloc de demanar-li l'avançament de les dues primeres anualitats, li pregà el pagament avançat de gran part del que li pertocava pagar en les 5.000 lliures de la tercera anualitat.¹⁹ I aquest cop podem documentar perfectament la venda efectiva dels violaris correponents. Concretament, sembla que l'agost de 1344 es vengueren setze violaris, i entre maig i setembre de 1345 trenta-dos, els quals s'anaren rescatant o lluint durant els anys següents.²⁰

Però el veritable esclat del deute públic començà el 1353, quan s'inicia un nou cicle fiscal centrat en els donatius concedits per les ciutats i viles reials per finançar les campanyes contra les noves revoltes sardes i les conseqüents guerres contra Gènova. A aquest cicle fiscal el succeí immediatament el de la guerra amb Castella, que s'allargà fins al final de la dècada de 1360. El cicle s'inicià al Parlament de Vilafranca del Penedès de 1353, quan, en principi, es votà un donatiu de quota, consistent a pagar al monarca les tres quartes parts de les imposicions municipals aprovades al mateix Parlament, durant dos anys, però que es reconvertí en un donatiu de repartició a l'exigir el rei l'avançament de 70.000 lliures, que els municipis obtindrien venent censals morts i violaris. En els tres donatius següents dels anys 1354 i 1355 es concediren directament determinades quantitats de diners que es pagarien per endavant a través de la venda de deute públic. D'aquesta manera, entre 1353 i 1355, els municipis de les ciutats, viles i llocs reials avançaren al rei 280.000 lliures, que s'obtingueren de la venda de censals morts i violaris, les pensions dels quals i el seu rescat havia de pagar-se amb les tres quartes parts de les imposicions concedides en els mateixos Parlaments.²¹

18. Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «La Corona en los orígenes del endeudamiento censal de los municipios catalanes (1343-1344)» dins MENJOT i SÁNCHEZ (ed.), *Fiscalidad de Estado...*, pàg. 239-273.

19. Pere ORTÍ, «La construcció del sistema fiscal municipal a Barcelona, segles XIII-XIV», *Barcelona Quaderns d'Història*, 2/3 (1996), pàg. 31.

20. ROUSTIT, «La consolidation de la dette publique...», pàg. 97-99.

21. Vegeu els capítols d'aquests donatius a M. SÁNCHEZ i P. ORTÍ, *Corts, Parlaments i fiscalitat a Catalunya. Els capítols del donatiu (1288-1384)*, Barcelona, 1997, doc. XII-XVI, pàg. 107-177. Vegeu també: M. SÁNCHEZ i P. ORTÍ, «La

Ara bé, tancat aquell cicle fiscal,²² immediatament començà el de la guerra amb Castella. La primera fase d'aquest conflicte generà dos nous donatius de repartició del braç reial, concedits els anys 1357 i 1358, que suposaren el pagament d'aproximadament 70.000 lliures anuals durant el trienni 1357-1359. La segona fase començà al final de l'any 1359 a les Corts de Cervera, quan els donatius de repartició es generalitzaren a tot el Principat; aquest cop i a partir d'aquell moment, a través del nombre de focs de cada localitat, els anomenats fogatges. A partir de les Corts de Montsó de 1363, s'optà per un model mixt, ja que al costat dels donatius de repartició via fogatge, s'aprovaren també donatius de quota, consistent en la percepció directa per part de la Diputació del General de Catalunya del nou impost de les generalitats, al que s'afegirien nous recursos a partir de 1365. No obstant això, les urgències financeres de la guerra dels dos Peres acabaren per reconvertir gran part d'aquests nous ingressos en donatius de repartició.²³

Com acabem d'assenyalar, els donatius concedits entre 1353 i 1358 s'havien de finançar a través de la venda de censals i violaris. Per a la ciutat de Barcelona suposà el pagament d'almenys 186.157 lliures, 9 sous i 1 diner entre 1353 i 1359, a un ritme aproximat de 33.000 lliures/any entre 1353 i 1355 i de 29.000 lliures/any entre 1356 i 1359.²⁴ Molt possiblement, les primeres vendes de violaris les féu el clavari, Pere Bos; però a partir del 13 de febrer de 1354 es nomenaren uns síndics especials, Francesc Esquerit i Francesc Santcliment (aquest darrer substituït posteriorment per Romeu Busquets) que s'encarregaren de vendre els censals i els violaris, pagar els donatius i, a partir del 3 de gener de 1355, gestionar les tres quartes parts de les imposicions i el pagament de les pensions de censals i violaris corresponents.²⁵ Per tant, es creava una doble administració que durà fins a l'arribada del nou clavari, Miquel Aguilar, l'1 de desembre de 1356, substituïnt Pere Bos. Entre el mes de febrer de 1354 i el de novembre de 1356, els síndics vengueren 5.570 lliures de pensions de violaris al 14,28 %, i 1.437,5 lliures de censals morts al 7,14 %, per un valor total de 59.115 lliures.²⁶ Però aquesta quantitat només és una part del valor de totes les vendes realitzades. Durant l'any 1357, primer any de la gestió del nou clavari Miquel Aguilar, es varen pagar

Corona en la génesis del sistema fiscal municipal en Cataluña (1300-1360)», dins *Col·loqui "Corona, Municipis i Fiscalitat a la Baixa Edat Mitjana*, Lleida, 1997, pàg. 237-278 [reimprès a M. SÁNCHEZ, *Pagar al rey en la Corona de Aragón durante el siglo XIV*, Barcelona, 2003, pàg. 407-412]; M. SÁNCHEZ, «"Corts", "Parlaments" y fiscalidad en Cataluña: las "profertes" para las guerras mediterráneas», dins *XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Zaragoza, 1996, t. I, vol. IV, pàg. [reimprès a SÁNCHEZ, *Pagar al rey...*, pàg. 291-313]; i ORTÍ, «La distribución de la carga fiscal...», pàg. 284-313.

22. El conflicte sard encara generà la petició d'un nou subsidi malgrat la pau signada el juliol de 1355 a Sanluri per Pere el Cerimoniós, Marià IV d'Arborea i Matteo Doria, trencada per aquest últim ràpidament. Per a finançar la nova armada per reprimir la nova revolta sarda, el monarca es dirigí altre cop vers les ciutats, viles i llocs del seu patrimoni, però sense organitzar cap Parlament, sinó negociant individualment amb cada comunitat. Sembla que, a excepció dels grans nuclis urbans que negociaren amb la cort i atorgaren un subsidi per composició, la resta quedà obligada a pagar la quantitat proporcional a un subsidi de 25.000 lliures (Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «El realengo catalán en la financiación de la campaña de Cerdeña de 1356», *Acta historica et archaeologica Mediaevalia*, 26 (2005), pàg. 493-513).
23. PERE ORTÍ GOST, «Una primera aproximació als fogatges catalans de la dècada de 1360», *Anuario de Estudios Medievales*, 29 (1999), pàg. 747-773.
24. ORTÍ, «La construcció del sistema fiscal...», pàg. 32-33.
25. *AHCB*, 1B-I, *Llibre del Consell*, 19, f. 10v-11r; i *AHCB*, 1B-XIV, *Notularum*, 23, f. 17v-21r.
26. *AHCB*, 1B-XIV, *Notularum*, 23, f. 17v-21r. L'evolució de deute públic municipal entre 1355 i 1362 fou estudiat per Roustit encara que les xifres no acaben de concordar i caldria revisar-les a fons (ROUSTIT, «La consolidation de la dette publique...», pàg. 101-120).

Taula 1. Els ingressos i les despeses del clavari (1357-1361)

	1er compte 1-XII-1356 a 30-XI-1357			2on compte 1-XII-1357 a 30-XI-1358			3er compte 1-XII-1358 a 20-XI-1359			4rt compte 1-XII-1359 a 30-XI-1360			5è compte 1-XII-1360 a 30-XI-1361		
INGRESSOS	1357			1358			1359			1360			1361		
	lliures	sous	diners	lliures	sous	diners	lliures	sous	diners	lliures	sous	diners	lliures	sous	diners
Resta compte	0	0	0	2.050	9		609	10	9,5	0	0	0	0	0	0
Imposicions	27.927	5	0	31.095	0	0	31.453	16	0	31.364	0	0	29.156	10	0
Fogatge	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3.750	17	4	4.633	17	10
Deute	32.404	1	0	24.115	0	0	14.084	0	0	1.295	0	0	17.641	0	0
Altres	2.541	14	1	1.686	18	9	1.927	13	4	1.035	0	7	577	15	8
TOTAL	62.873	0	1	58.947	7	9	48.075	0	1,5	37.444	17	11	52.009	3	6
DESPESES	1357			1358			1359			1360			1361		
	lliures	sous	diners	lliures	sous	diners	lliures	sous	diners	lliures	sous	diners	lliures	sous	diners
Resta compte	7.146	4	3	0	0	0	0	0	0	8.204	14	1	3.383	19	11
Donatius	24.330	9	6	12.245	0	0	31.335	0	0	14.052	12	0	10.262	10	
Pensions cen.	4.599	5	8	5.070	3	4	4.231	13	4	2.230	10	0	5.274	8	4
Pensions viol.	6.380	0	0	8.908	7	8	7.975	17	8	6.227	15	0	14.419	10	6
Lluició viol.	4.479	5	1	10.429	13		1.955	6		178	2	0	3.048	12	7
Comunes	13.837	6	7	21.684	12	12	10.781	17	3	9.935	4	9,5	17.798	4	8
TOTAL	60.822	11	1	58.337	16	12	56.279	14	3	40.828	17	11	54.187	6	0
TOTAL	2.050	9		609	10	9,5	-8.204	-14	-1,5	-3.383	-19	-12	-2.178	-2	-6

Fonts: Les dades del primer i del tercer compte provenen de l'albarà testimonial dels racionals (AHCB, 1B-XIV, 23, f. 88r-91r i 118v), mentre la resta prové del corresponent llibre de clavaria (AHCB, 1B-XI, 1, 2 i 3); hem respectat les partides tal com apareixen a les fonts per tal de poder integrar les dades procedents dels albarans del racional.

4.599 lliures, 5 sous i 8 diners de pensions de censals morts i 6.380 lliures de pensions de violaris, el que fa pujar el deute censal del municipi a 109.090 lliures a un interès mitjà de 10,1 %.²⁷

Com es pot veure a la *taula 1*, durant el mateix any Miquel Aguilar vengué censals i violaris per valor de 32.404 lliures i 1 sou, i els dos anys següents per valor de 24.115 lliures i 14.084 lliures, encara que en els tres mateixos anys es feren llucions de violaris per valor de 4.479 lliures, 5 sous i 1 diner, 10.429 lliures i 13 sous, i 1.955 lliures i 6 sous, respectivament.

La segona fase del cicle fiscal provocat per la guerra dels dos Peres, com hem vist, generalitzà els donatius de repartició a través de la recaptació dels fogatges. Entre 1360 i 1367 la ciutat de Barcelona pagà entre 4.000 i 18.000 lliures anuals per aquesta via,²⁸ i, malgrat que teòricament aquests diners s'havien d'obtenir mitjançant la percepció d'una talla, els consellers barcelonins pagaren una part dels donatius a través de noves vendes de censals morts i violaris. Com es pot veure a la *taula 1*, els anys 1360 i 1361 Miquel Aguilar vengué censals i violaris per valor de 1.295 i 17.641 lliures, respectivament, i lluí violaris per valor de 178 lliures i 2 sous, i 17.798 lliures, 4 sous i 8 diners. Ara bé, durant l'any 1360 es produí un cert col·lapse financer, ja que tot sembla indicar que el clavari no pogué pagar els donatius d'aquell any i els interessos del deute censal. Davant aquesta situació, el clavari encarregà als canviadors Eimeric Dusai i Jaume de Gualbes que cerquessin préstecs per valor de 16.500 lliures. Aquesta operació, a part de la devolució dels préstecs, suposà el pagament dels interessos abonats pels banquers als prestamistes contractats (1391 lliures, 1 sou i 1 diner),²⁹ més les despeses dels mateixos canviadors (400 lliures).³⁰ Però una altra manera de superar les dificultats financeres fou demorar per l'any següent moltes de les pensions de censals i violaris. Així, el clavari només pagà 8.733 lliures i 5 sous, enfront de les 12.207 lliures i 11 sous, i a les 19.693 lliures, 18 sous i 10 diners que es pagaren els anys 1359 i 1361, respectivament.³¹ El descens en el volum de les pensions pagades només es pot explicar per les mencionades dificultats financeres, ja que aquell mateix any només s'amortitzà un violari per valor de 178 lliures i 2 sous, com hem indicat.

Molt probablement, fenòmens d'aquest tipus expliquen que l'any 1363 a les Corts de Montsó Pere el Cerimoniós aprovés una pragmàtica per la qual prohibia als municipis reials la venda de nous censals morts i violaris, excepte la venda de censals morts per rescatar violaris o censals morts a interès més elevat.³² Tot i la pragmàtica de 1363, els municipis reials seguiren augmentant el seus nivells d'endeutament durant la resta de la dècada de 1360, perquè el rei podia concedir-los permissos –per les noves necessitats financeres provocades

27. *AHCB*, 1B-XIV, *Notularum*, 23, f. 54v-58r.

28. Vegeu el detall de les quantitats pagades per Barcelona via fogatge a Pere ORTÍ GOST, *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval: Barcelona, segles XII-XIV*, Barcelona, 2000, pàg. 607.

29. Corresponents a 12.966 lliures, 1 sou i 2 diners, de quatre operacions realitzades amb prestamistes jueus i cristians (*AHCB*, 1B-XI, *Clavaria*, 2, f.197v, 210v, 239v i 256r).

30. Reberen 100 lliures per cadascuna de les quatre operacions realitzades per valor de 4.000 (*AHCB*, 1B-XI, *Clavaria*, 2, f. 207r), 3.000 (f. 228r), 4.500 (f. 229r) i de 5.000 lliures (f. 250r), respectivament.

31. *AHCB*, 1C-XIV, *Obreria*, 23, f. 118v; i *AHCB*, 1B-XI, *Clavaria*, 3, f. 177r-315r.

32. Vegeu l'edició de la pragmàtica sanció a Pere VERDÉS PIJUAN, "Per ço que la vila no vage a perdicó". *La gestió del deute públic en un municipi català (Cervera, 1387-1516)*, Barcelona, 2004, pàg. 363-364.

per la continuació de la guerra dels dos Peres– i perquè els municipis, sota l'aparença de vendre títols de deute a menor interès per rescatar-ne d'altres de major interès, podien augmentar l'endeutament sense fer pujar el valor de les pensions, ja que una part important del deute estava format per violaris al 14,28 %. Això pot explicar que l'any 1369 el clavari pagués 20.413 lliures, 5 sous i 10 diners de pensions,³³ i que, passat el cicle fiscal de la guerra de Castella, el deute censal del municipi fos, l'any 1371, de 227.905 lliures, 4 sous i 4 diners, per les quals es pagaven 18.108 lliures, 3 sous i 2 diners de pensions, a un interès mitjà del 7,95%.³⁴ D'aquesta manera, el municipi barceloní havia més que doblat el deute censal entre 1357 i 1371.

Com es pot entendre fàcilment, aquest deute era impossible de rescatar a termini curt o mitjà perquè una gran part dels ingressos municipals anaven destinats al pagament de les pensions dels censals i violaris. La consolidació del deute censal tingué unes conseqüències molt importants: entre d'altres, suposà la consolidació d'un sistema fiscal i financer públic tal com l'hem definit al principi d'aquest article. És a partir d'aquest moment quan, en primer lloc, els consellers pogueren percebre regularment diversos tipus d'impostos i determinar la pressió fiscal i les modalitats amb les que es concretava. La creació d'un deute censal irredimible consolidà de fet la capacitat municipal a percebre les imposicions –recordem-ho, l'impost concedit per pagar les pensions i rescatar el deute– i a modificar-les; per tant, a partir d'aquest moment els consellers podien pujar o baixar els diferents impostos indirectes que formaven les imposicions i percebre o no impostos directes de repartició, les talles, és a dir, podien dissenyar una política fiscal. En segon lloc, podien obtenir ingressos endeutant-se en nom dels individus que formaven la universitat de Barcelona a un nivell ja no determinat per una font d'ingressos sinó per la riquesa global dels habitants de Barcelona, gràcies a les característiques dels contractes de venda dels censals morts i els violaris. I finalment, disposaven de la suficient autonomia per determinar a on anaven destinats els recursos municipals. Tot i que el nivell d'endeutament donava pocs marges de despesa, els ingressos foren suficients per finançar, per exemple, la construcció de la Casa de la Ciutat, manifestació física del poder aconseguit pel govern municipal.

Vers un banc de dipòsits i un pressupost públics

LA GESTIÓ D'UN DEUTE CENSAL IMPOSSIBLE DE REDUIR (1370-1400)

Tancat el cicle fiscal de la guerra dels dos Peres, la pressió fiscal de la monarquia sobre els governs municipals de les ciutats i viles reials disminuï de manera important. Tot i això, l'alt nivell d'endeutament provocava que qualsevol despesa important es financés fonamentalment a través de la venda de censals morts. Entre les causes que motivaven noves emissions de deute trobem, evidentment,

33. *AHCB*, 1C-XV, *Censals*, 234, f. 1r-6v.

34. *AHCB*, 1C-XVII, *Testaments dels consellers*, 1, f. 14r-16r.

demandes de la Corona per finançar noves campanyes per reprimir les periòdiques revoltes a l'illa de Sardenya o per fer front a l'entrada o a l'amenaça de les Grans Companyies; però també la intensa activitat de construcció de les noves muralles o l'abastament blader de la població. Sovint també la mateixa gestió d'unes finances municipals que havien crescut de manera molt ràpida i que havia de fer front al pagament de l'enorme volum d'interessos podia provocar un augment de l'endeutament censal simplement per problemes de liquiditat. Per fer front a aquestes dificultats, els governs municipals cercaren solucions fiscals o financeres diverses, com podien ser la recerca de financers privats que treballessin per al clavari o el substituïssin, el retorn a l'ús de formes de crèdit a curt termini, l'intent de reduir els interessos del deute censal amb l'emissió de noves rendes a baix interès, la contractació de companyies financeres o la recaptació d'impostos especials per reduir el deute.³⁵

La ciutat de Barcelona no escapà a aquests problemes, però el període que va de 1370 a 1400 està orfe d'estudis i a més les fonts documentals conservades són molt fragmentàries. Així, per exemple, resten pocs llibres de comptes del clavari d'aquesta època i, a més, com que a partir de 1364 la clavaria es dividí en dues parts, tot i estar en mans del mateix clavari, no es conserven els dos llibres de comptes d'un mateix any.³⁶ L'única font que permet obtenir una imatge global de les finances municipals són els testaments dels consellers, una mena d'informe que els consellers sortints entregaven als entrants i a on es feia un estat dels deutes municipals.³⁷ Gràcies a aquests documents podem aproximar-nos a algunes de les iniciatives i de les dinàmiques de les finances municipals de la ciutat de Barcelona durant el darrer terç del segle XIV.

Un dels aspectes que es pot documentar millor és la progressiva reducció dels interessos del deute censal. Com es pot veure a la *taula 2*, l'any 1371 l'interès mitjà era del 7,95%, amb una presència ja minoritària dels violaris, que desaparegueren dos anys després. I la taxa d'interès mitjà anà baixant progressivament fins al 5,78 o el 5,84 % dels anys 1398 i 1399.

També es pot detectar una important iniciativa destinada a reduir significativament el deute censal. Concretament, l'any 1380 els consellers feren un arrendament a Guillem Satorra per 15 anys amb el qual es pretenia lluir 10.000 lliures de pensions de censal mort, molt probablement la meitat de tot el deute censal. Els consellers havien de pagar anualment unes quantitats i Guillem Satorra, primer, i, després de la seva mort, els seus fills Guillem, Pere i Bernat Satorra, estaven obligats a lluir una determinada quantitat que anava creixent a mesura que avançaven els anys.³⁸

35. Vegeu l'exemple de Cervera a VERDÉS, "Per ço que la vila...", i el de Valls i Reus a Jordi MORELLÓ BAGET, *Fiscalitat i deute públic en dues viles del Camp de Tarragona. Reus i Valls, segles XIV-XV*, Barcelona, 2001.

36. Per una banda, la clavaria de l'assignació, encarregada de la gestió del deute censal; i la clavaria comuna, encarregada de les despeses de funcionament i de les despeses extraordinàries.

37. Els testaments que inclouen un estat del deute municipal són els de les conselleries dels anys 1371, 1373, 1387, 1393, 1394, 1396 i 1399 (AHCB, 1C-XVII, *Testaments dels consellers*, 1, quadern 1, f. 14r-16r; quadern 2, f. 22r-23r; quadern 5, f. 22r-28r; quadern 8, f. 13r-17r; quadern 9, f. 12r-17r; quadern 13, f. 1r-5r; i AHCB, 1C-XVII, 2, quadern 2, f. 1r-5v).

38. Hi ha un estat de les llucions fetes pels fills de Guillem Satorra després dels 5,5 primers anys a AHCB, 1C-XVII, *Testaments dels consellers*, 1, quadern 5, f. 24r. Una iniciativa semblant es documenta a Cervera uns anys més tard (VERDÉS, "Per ço que la vila...", pàg. 109-115).

Taula 2. L'endeutament censal entre 1371 i 1399

Any	Pensions			Capital			Interès %
	lliures	sous	diners	lliures	sous	diners	
1371	18.108	3	2	227.905	4	4	7,95
1373	15.468	11	2,5	217.059	16	11	7,13
1385	18.918	16	1,5	277.459	13	7	6,82
1386	20.008	7	0,5	295.954	7	10	6,76
1393	26.048	4	6,5	419.687	17	7,5	6,21
1395	25.573	0	5	400.212	6	7,5	6,39
1396	25.219	2		414.463	0	7,5	6,08
1398	23.526	4	10	407.283	2	0,5	5,78
1399	22.726	17	10	389.134	19	3,5	5,84

Ara bé, com es pot observar clarament a la *taula 2*, aquestes iniciatives foren un fracàs, ja que el deute anà augmentant especialment entre el final de la dècada de 1380 i els inicis de la següent; de fet, entre 1373 i 1393 altre cop es doblà el valor del capital del deute censal: es passà de les 207.060 lliures a les 419.688, el màxim documentat en tot el període baixmedieval. Per fer-nos una idea del valor d'aquestes xifres, 419.688 lliures podia suposar al voltant de 57,5 lliures per foc, que podia equivaler a més de tres vegades el salari anual d'un jornaler o quasi el 70 % del pressupost en alimentació, llenya i roba d'una família mercadera de set membres.³⁹ No ens podem detenir en l'anàlisi de les causes d'aquest increment, però els mateixos testaments dels consellers deixen intuir una situació semblant a l'observada en altres ciutats i viles catalanes durant aquest període, tal com hem mencionat a l'inici d'aquest apartat.

La dificultat d'aturar el creixement del deute portà moltes ciutats i viles a la suspensió de pagaments i a la negociació entre els creditors i els governs municipals per una reducció general dels interessos durant els darrers anys del segle XIV i els primers de la centúria següent.⁴⁰ Hi ha indicis que el municipi de Barcelona anava esgotant el model fiscal i financer per aquests mateixos anys. No hem d'oblidar, per exemple, que l'assalt al Call de 1391 tingué també un caràcter de revolta antifiscal, amb escenes on els revoltats obligaven els eclesiàstics a pagar les imposicions com els laics i amb queixes contra l'elevat salari dels consellers i la malversació i amb demandes clares de reducció de les imposicions que portaren finalment a lleugeres reduccions de les que gravaven la carn i la farina.⁴¹

Com hem intentat demostrar en un altre treball, el govern municipal de la ciutat comtal optà des de la segona meitat del segle XIV per un model fiscal clarament regressiu, evitant sempre que fos possible les talles, és a dir, l'impost

39. Prenent com a xifra dels focs el 7.295 del fogatjament de 1378, el salari del jornaler a raó de 1 sou al dia i el pressupost de la família mercadera de 1.697,5 sous anuals (ESTER REDONDO GARCIA, *El fogatjament general de Catalunya de 1378*, Barcelona, 2002, pàg. 42; TERESA-MARIA VINYOLÉS I VIDAL, «El pressupost familiar d'una mestressa de casa barcelonina per l'any 1401», dins *La societat barcelonina a la baixa Edat Mitjana*, Barcelona, 1982-1983, pàg. 101-112).

40. Vegeu l'article de Pere Verdés d'aquest mateix volum.

41. CARMÉ BATLLE GALLART, *La crisis social y económica de Barcelona a mediados del siglo xv*, Barcelona, 1973, vol. I, pàg. 111-115.

directe més o menys proporcional a la riquesa dels habitants, i tendint a un model de fiscalitat indirecta que gravava especialment el consum d'aliments de primera necessitat. Per tant, si un costat de l'escala social exigia la moderació de les imposicions i l'altre molt probablement s'esgarrifava davant la possibilitat de la percepció d'impostos directes, és evident que la solució fiscal, és a dir, la reducció del deute a través d'un augment de la pressió fiscal, era socialment inviable. Per tant, és comprensible que s'intentés alguna solució de tipus financer, una via amb possibilitats després de la concessió del privilegi del 15 de febrer de 1390 que permetia al municipi contraure qualsevol tipus de préstec.⁴² La solució es trobava en la creació d'un banc de dipòsits municipal.

La Taula de Canvi de Barcelona

El 25 d'abril de 1400 un grup de ciutadans desconegut proposava al Consell de Cent la creació d'una Taula de dipòsits assegurada per la ciutat amb l'objectiu de reduir el deute censal del municipi. Com a resposta, el Consell de Cent ordenà als consellers que nomenessin una comissió, encarregada d'elaborar un informe per tal de poder prendre una decisió.⁴³ Com que els consellers no compliren amb aquest mandat, fou el mateix Consell de Cent qui el 26 de novembre de 1400 escollí la comissió, formada per sis dels seus membres: dos ciutadans honorats (Bernat Carbó i Gilabert Malla), dos mercaders (Pere Sabadia i Bernat Ferrer), un artista (el notari Bernat Nadal) i un menestral (el batedor d'or Arnau Ferrer).⁴⁴

Amb una gran celeritat, la comissió presentà un informe, molt probablement favorable i suficientment convincent per a que el 14 de desembre de 1400 el Consell de Cent aprovés la creació de la Taula de Canvi i les primeres ordinations que en regulaven l'estructura i el funcionament.⁴⁵ Fruit d'aquestes decisions, el 19 de gener de 1401 es reuní el Consell general de la ciutat a les grades del Palau Reial per tal de nomenar els síndics que, en nom de tots els habitants de Barcelona, havien d'assegurar davant la cort del veguer no sols els 2000 marcs d'argent amb els quals s'assegurava qualsevol taula de canvi a la ciutat, sinó el total dels diners que s'ingressessin a la Taula.⁴⁶ Era l'acte que donava el

42. Francesch CARRERAS Y CANDI, *Ciutat de Barcelona*, Barcelona, A. Martín, s. a. [1916], pàg. 686.

43. AHCB, 1B-I, *Llibre del Consell*, 28, f. 16v-17r (25-IV-1400), transcrit a César AYATS WITUER, Federico UDINA MARTORELL i Serafin ALEMANY ESTEVE, *La "Taula" de cambio de Barcelona (1401-1714)*, Barcelona, 1947, pàg. 44.

44. AHCB, 1B-I, *Llibre del Consell*, 28, f. 41v (26.11.1400). Incomprensiblement, Abbot Payson USHER, *The early history of deposit banking in mediterranean Europe*, New York, 1943, pàg. 269-270, afirma que la comissió estava formada per quatre mercaders i dos menestrals, remarcant que, a diferència del que era habitual, no hi estaven representats els quatre ordres de la ciutat, perquè, segons Usher, els honorats delegaren en els professionals, és a dir, en els mercaders i en la gent dels oficis. Sense cap mena de dubte és un error de lectura del document.

45. No s'ha conservat l'acta d'aquesta reunió del Consell de Cent; tan sols en tenim notícia per una referència que en dona Bruniquer: *Rúbriques de Bruniquer. Ceremonial dels Magnífichs Consellers y Regiment de la Ciutat de Barcelona*, Barcelona, 1916, vol. 5, pàg. 75

46. Tampoc es conserva document original de l'elecció dels síndics i també en aquest cas és Bruniquer qui en dona notícia (*Rúbriques de Bruniquer...*, vol. 5, pàg. 75).

caràcter públic al banc, el primer d'aquestes característiques de l'Occident europeu, perquè els garanters dels dipòsits no eren ni el govern municipal ni els seus ingressos, sinó la riquesa del conjunt dels habitants de la ciutat. L'endemà la Taula obria parada a la Llotja i se'n feia una inauguració solemne: els consellers i un grup de prohoms es reuniren a la Casa del Consell, anaren a oir missa de l'Esperit Sant a la cripta de Santa Eulàlia i, finalment, es dirigiren a la Llotja acompanyats de trompes i trompetes.⁴⁷

Molt probablement, durant els mesos següents es legislà i es portaren a la pràctica les diferents normatives que s'anaren aprovant i que dissenyaren la primera forma que prengué la Taula de Canvi, el contingut i la cronologia de les quals desconeixem amb precisió per la desaparició dels registres de deliberacions d'aquesta època.⁴⁸ De les diferents notícies que en conservem, podem entreveure que el primer projecte de la Taula consistia a crear un banc públic on, en primer lloc, es dipositessin obligatòriament tots els capitals immobilitzats per ordre judicial o per marmessories, tuteles, curadories o administracions semblants, i, en segon lloc, es poguessin dipositar voluntàriament els estalvis de qualsevol individu. Aquests dipòsits serien gestionats per una Taula de canvi dirigida per dos regidors (un ciutadà honrat i un mercader), càrrecs de duració biennal i escollits pels consellers i el Trentanari a l'inici de l'any de la pressa de possessió, que es realitzava el 20 de març. Aquests regidors havien de ser assistits per dos o tres escrivans que portessin els comptes de la Taula i un pesador de les monedes. Els regidors tenien prohibit prestar els diners dipositats a particulars i, per tant, el capital de la Taula tan sols podia servir per a finançar el compte que el clavari de la ciutat hi tenia, a interès zero, i, quan el capital de la Taula ho permetés, destinar una part a lluir els censals que pesaven sobre les finances municipals.

Per tant, l'objectiu principal de la Taula de Canvi era reunir un conjunt de dipòsits, forçats i voluntaris, que permetés resoldre un dels problemes estructurals que havia patit el sistema financer del municipi barceloní fins aleshores: que qualsevol desajust pressupostari provoqués la venda de censals i, per tant, anés augmentant l'endeutament a llarg termini que després costava moltíssim de reduir. Així, a partir d'aquell moment, ni els problemes de liquiditat provocats pel desfàsament del ritme dels ingressos i de les despeses, ni la morositat

47. *Manual de novell ardis vulgarment apellat Dietari del Antich Consell Barceloní*, Barcelona, 1892, vol. 1, pàg. 87.

48. Les referències que tenim provenen de les notícies que en dona el dietari i, sobretot, Bruniquer, com es pot veure a les notes anteriors. Coneixem també dues ordinacions que foren pregonades el 14 de març i del 24 d'octubre de 1401, sobre els dipòsits forçosos de la Taula (*AHCB*, 1B-XV, *Diversorum*, 2, f. 57r-57v i 59r-60r; la darrera editada per Anna Maria ADROER I TÀSIS i Gaspar FELIU MONFORT, *Història de la Taula de Canvi de Barcelona, seu fundacional de la Caixa de Barcelona*, Barcelona, 1989, pàg. 103-104). I, finalment, es conserva també un manuscrit on es copiaren les diferents ordinacions de la Taula (*AHCB*, 1G, ms. 75). Ara bé, el copista deixà l'encapçalament de les ordinacions on hi havia d'anar la data per a més endavant, segurament per fer un títol miniat que no es va realitzar mai. La primera d'aquestes ordinacions referents a la Taula de Canvi, recull les seguretats i juraments dels regidors de la Taula. S'ha suposat, creiem que encertadament, que la base d'aquestes ordinacions corresponen a la fundació de la Taula amb modificacions realitzades potser fins a 1405. La inclusió de l'obligació dels regidors de la Taula d'assegurar la seva gestió amb una fiança de 6.000 florins que, segons, Bruniquer fou aprovada el 13 de gener de 1405 (*Rúbriques...*, vol. 5, pàg. 76), ha fet pensar que la còpia conservada al mencionat manuscrit correspondria a la versió de 1405 de les primeres ordinacions de la Taula (*AYATS* [e. a.], *La "Taula" de cambio...*, pàg. 44 i 47-49, on es pot trobar també una traducció al castellà de les mencionades ordinacions).

dels compradors de les imposicions, ni el pagament d'una despesa extraordinària, suposaven la venda immediata de nous censals per dues raons: per una banda, perquè la gestió de les finances municipals a través d'un banc podia fer que molts pagaments de creditors suposessin tan sols un traspàs de diners entre comptes, si el creditor no cancel·lava el seu; i, per l'altra, perquè, si era necessari, la Taula cobria el saldo negatiu del clavari a interès zero. Al mateix temps, es pretenia que una part del capital de la Taula servís per anar lluint part del deute censal de la ciutat.

Ara bé, la Taula podia provocar nous perills: l'ús sistemàtic del crèdit de la Taula podia acabar creant un deute municipal amb la Taula que l'enfonsés, i les conseqüències financeres d'un desastre d'aquest tipus podien ser molt més importants que la suspensió de pagaments d'un municipi. I l'alarma no va tardar a sonar. El 1412 el deute municipal amb la Taula arribava a les 63.000 lliures i les despeses municipals superaven en 40.000 lliures els ingressos. Davant aquest fet, el Consell de Cent reaccionà amb l'aprovació d'unes ordinacions el 1412 que serien reformades el 1436, i que suposaren un canvi radical en la manera com es gestionaven les finances municipals fins aleshores.

LES ORDINACIONS DE LA TAULA DE CANVI DE 1412 I 1436

Les primeres ordinacions que comportaren un canvi important en el paper que jugava la Taula de Canvi en les finances municipals foren, molt probablement aprovades l'any 1412.⁴⁹ Tal com s'expressa en el capítol introductori de les ordinacions, aquestes volien donar resposta a dos problemes que afectaven la Taula: per una banda, el dèficit del clavari, que havia arribat a les 40.000 lliures i que havia fet elevar el deute del municipi amb la Taula a les 63.000 lliures; i, per l'altra, que els regidors de la Taula no podien fer res perquè desconeixien les grans dades de les finances municipals i, per tant, tan sols eren conscients del dèficit municipal quan ja era massa tard. De fet, més que exposar dos problemes, el capítol introductori de les ordinacions plantejava un problema –el dèficit municipal descontrolat que anava augmentant el deute municipal amb la Taula de forma alarmant– i la seva solució: que la Taula de Canvi actués com la institució encarregada de controlar les finances del clavari, que és el que intenten regular les ordinacions de 1412.

Per fer-ho, consignaren a la Taula els ingressos i les despeses municipals dividint-los en sis partides diferents (vegeu *taula 3*); en la primera s'assignaren les imposicions de la farina, el vi i la peia (19.500 lliures anuals) al pagament de les pensions dels censals morts propis de la ciutat (16.500 lliures); les restants 3.000 lliures constituïen una mena de fons de reserva per tal de cobrir el pagament de les pensions de censals morts que serien necessàries, en el cas que fos imprescindible reconvertir el deute amb la Taula en censals; un cop tancada l'anuali-

49. Les de 1412 són una altra de les ordinacions de la Taula que només coneixem per la còpia del manuscrit del qual manca l'encapçalament i la data (*AHCB*, 1G, ms. 75, f. 8v-17v). Carreras Candi datà encertadament les ordinacions de 1412 a partir d'una referència procedent del quadern del testament dels consellers del mateix any (*AHCB*, 1C-XVII, núm. 2, f. 8v) i les transcriví parcialment (CARRERAS Y CANDI, *La ciutat de Barcelona...*, pàg. 688-690).

Taula 3. Els pressupostos de 1412 i 1436

PRESSUPOST 1412 (en lliures)

DESPESES		INGRESSOS
Reserva o llució de censals	3.000	Imposició farina, vi, peia
Pensions censals municipals	16.500	
Pensions censals préstec rei Martí	1.500	rendes Elx i Crivillent
Despeses ordinàries	12.000	Imposició carn, llenya, pellisseria
Obres	1.600	Imposició cuiram, fusta, flassades, rendes del castell de Flix i de la Palma
	200	imposició mig florí per bóta de vi
Obres dels murs	7.950	Imposició peix fresc, pes, honors, oli i armes
Despeses pont de Sant Boi	370	rendes del pont de Sant Boi
Total	43.120	

PRESSUPOST 1436 (en lliures)

DESPESES		INGRESSOS
Reserva o llució de censals	3.650	Imposició farina, vi, peia
Pensions censals municipals	7.300	
Pensions censals préstec rei Martí	1.350	rendes Elx i Crivillent, imposició flassades i mig florí per bota de vi
Pensions censals préstec rei Alfons	1.375	Ingressos de la batllia general de Catalunya
Despeses ordinàries	11.000	imposició carn, llenys, pellisseria, pes, oli i armes
Obres dels murs	2.080	imposició peix fresc, honors i fusta
Despeses pont de Sant Boi	320	rendes del pont de Sant Boi
Total	27.075	

tat, si no s'havia hagut de fer servir, aquest fons de reserva es destinava a lluir censals. En la segona partida s'assignaren les rendes d'Elx i Crivillent al pagament de les pensions dels censals morts emesos per pagar el préstec de 50.000 florins concedit al rei Martí (1.500 lliures) amb penyora de les mencionades rendes. En la tercera partida s'assignaren les imposicions de la carn, la llenya i pellisseria al pagament de les despeses ordinàries, és a dir, salaris, rendes, misatgeries, contractes, aventatges de gra, eixaücs, etc.; el Consell de Cent considerava el control d'aquesta partida la clau per frenar el dèficit municipal, i es fixà un límit màxim de 12.000 lliures anuals que, sota cap concepte i sota la seva responsabilitat, els regidors de la Taula no podien traspasar. En la quarta s'assignaren les imposicions del cuiram, fusta, flassades, les rendes del castell de Flix i la Palma (1.600 lliures) i la imposició del mig florí de bóta de vi (200 lliures) al pagament de les despeses en obres públiques. En la cinquena s'assignaren les imposicions del peix fresc, del pes, honors, oli i armes (7.950 lliures) al pagament de les despeses en obres del mur. I finalment, en la sisena s'assignaren els ingressos del pont de Sant Boi (370 lliures) al pagament de les despeses del seu manteniment.

Al mateix temps, les ordinacions estableixen els mecanismes polítics i financers davant una despesa extraordinària. En aquest sentit, les ordinacions diferenciaven tres casos que no es podien preveure: la defensa de la ciutat, les obres extraordinàries i l'abastament de cereals. En els dos primers casos, que eren despeses a fons perdut, calia una decisió consensuada entre els regidors de la Taula i el Trentenari per quantitats inferiors a 8.000 lliures en el cas de

defensa i a 3.000 en el cas d'obres extraordinàries. Aquestes quantitats es pagarien del fons de reserva de 3.000 lliures de la primera partida, que el Consell de Cent esperava que en el futur fos més gran, o de les restes de les altres partides o del dret del mig florí per bóta. Si es necessitaven quantitats superiors a les mencionades, calia l'aprovació del Consell de Cent i, si es necessitaven quantitats superiors a les 10.000 lliures per defensa o a les 3.000 en obres, s'hauria de vendre censals morts i crear noves imposicions o augmentar les taxes de les velles.

La despesa extraordinària destinada a proveir de cereals la ciutat no era a fons perdut com les anteriors, perquè tot o part de la despesa feta es podia recuperar de la venda dels cereals. La decisió per fer aquesta despesa quedava en mans dels regidors de la Taula i del Trentenari, i a continuació els regidors haurien d'obrir un nou compte a la Taula, on es registrarien els avançaments de diners per adquirir el cereal i a on quedarien assignats els ingressos procedents de la seva venda. Al mateix temps, es donava poder als regidors de la Taula per perseguir els morosos i, en cas que el cereal es perdés o no es recuperés tota la quantitat invertida, els diners es recuperarien de la mateixa manera que les despeses extraordinàries en defensa.

Les ordinacions atorgaren també als regidors de la Taula poder per controlar les despeses. Ja hem mencionat que els regidors havien de tancar l'aixeta de les despeses ordinàries si superaven la xifra de les 12.000 lliures. Però, a més, per a que els regidors de la Taula poguessin fer qualsevol pagament en nom del municipi, el clavari havia d'anotar-ho prèviament en un llibre que quedaria en mans dels regidors de la Taula i calia també, com es feia fins aleshores, l'albarà corresponent dels consellers. Al mateix temps, s'atorgaren poders als regidors, en cas de negligència del clavari, per perseguir els arrendataris de les imposicions morosos i es regularen la concessió d'ajornaments del pagament del preu de venda de les imposicions.

Finalment, les ordinacions indicaren que els regidors i escrivans de la Taula portessin un o més comptes que permetessin tenir coneixement de l'estat dels comptes municipals que haurien de presentar als consellers o al Consell de Cent sempre que els ho requerissin. A més, els consellers i el Consell de Cent havien de nomenar cada any una comissió formada per sis persones (dos ciutadans honorats, dos mercaders i dos menestrals) per auditar el compte cada sis mesos i elaborar un informe anual que calia fer públic davant els consellers i el Consell de Cent.

Aquestes ordinacions suposen un canvi significatiu polític i financer: s'acosta molt a allò que avui coneixem com a pressupost públic, encara que continuï sent un tòpic historiogràfic afirmar que les administracions medievals no en tenien. Quan a l'actualitat parlem de pressupost públic, ens referim a un document que recull, amb més o menys detall, els ingressos i les despeses que tindrà una entitat pública durant un període determinat, generalment anual o biannual; que té caràcter normatiu i limitatiu pel que fa a la despesa i orientatiu sobre els ingressos; que pot presentar superàvit, dèficit o ser equilibrat; i, finalment, que acostuma a ser sotmès a l'aprovació del poder legislatiu i, d'aquesta manera, passa a tenir la categoria formal de llei.

Taula 4. Comparació entre el pressupost de 1412 i el de 1436

	1412		1436		Diferència	
	lliures	%	lliures	%	Lliures	%
lluïció de censals	3.000	7,0	3.650	13,5	650	21,7
pensions de censals	18.000	41,7	10.025	37,0	-7.975	-44,3
despeses ordinàries	12.000	27,8	11.000	40,6	-1.000	-8,3
obres	10.120	23,5	2.400	8,9	-7.720	-76,3
Total	43.120	100,0	27.075	100,0	-16.045	-37,2

Les ordinacions de 1412 establiren un pressupost de 43.120 lliures anuals dividit en sis partides, fixant les despeses amb l'objectiu de tenir un superàvit de 3.000 lliures anuals que es destinarien a la lluïció de censals. Però potser l'element més important és que era un pressupost aprovat pel Consell de Cent, el cos representatiu –evidentment no democràtic– del conjunt de la ciutat, sota la forma d'ordinació; és a dir, d'una norma legal. I per a fer qualsevol modificació davant una despesa extraordinària important, calia l'aprovació del mateix Consell de Cent o del Trentenari, segons el volum de la despesa. La principal diferència aparent amb un pressupost actual és que pretenia tenir una durada en el temps, encara que les mateixes ordinacions establien que el Consell de Cent havia de nomenar una comissió que havia d'elaborar un informe anual que calia fer públic davant el mateix Consell, que en el fons havia de prorrogar o modificar el pressupost. Aquest acte, i la necessitat de reajustar el pressupost, eren molt probablement el motiu dels continus “redreços” d'època moderna, sovint presentats com una mostra de la crisi financera permanent del municipi barceloní, quan segurament manifesten la vitalitat política i legislativa de la institució.⁵⁰

Sembla que les ordinacions donaren els seus fruits, ja que no foren modificades substancialment fins vint-i-quatre anys després.⁵¹ Cal esperar al 7 de novembre de 1436 per trobar unes noves ordinacions que modificaven el pressupost de 1412.⁵² Segons el capítol introductori de les ordinacions, les de 1412 havien estat un èxit perquè havien reduït el deute municipal en 300.000 florins i les pensions de censals morts en 9.000 lliures anuals. La raó de les noves ordinacions cal trobar-la en una sensible reducció dels ingressos de les impositions que havia desfasat les consignacions de 1412; és a dir, calia refer el pressupost. Per tant, les ordinacions de 1436 són en el fons un nou pressupost, ara de 27.075

50. Jaume DANTÍ I RIU, «El govern de la ciutat de Barcelona a l'època moderna: estabilitat institucional, dificultats financeres i relació amb el poder reial», dins Manuel ROVIRA I SOLÀ i Sebastià RIERA I VIADER (coord.), *El temps del Consell de Cent. II. La persistència institucional, segles XV-XVII*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 2001 (*Barcelona Quaderns d'Història*, 5), pàg. 134-140.

51. Tan sols tenim constància d'una petita modificació realitzada pel Consell de Cent l'any 1421, que reduï les despeses destinades a l'obra del mur i a la guarda del Castellvell de Rosanes i destinà els ingressos alliberats a la lluïció de censals, segons ens informa el testament dels consellers de 1422 (*AHCB*, 1C-XVII, 2, f. 8v).

52. Les de 1436 són una altra de les ordinacions de la Taula que es troben copiades al manuscrit del qual manca l'encapçalament i la data (*AHCB*, 1G, ms. 75, f. 18r-28r). Ara bé, en aquest cas també es troben copiades en el corresponent Registre de Deliberacions (*AHCB*, 1B-II, 1, f. 152r-157r.). Tot i això, Carreras Candi les data entre 1434 i 1442; i Usher, tot i citar la versió del Registre de Deliberacions, data les ordinacions entre 1434 i 1436 (CARRERAS Y CANDI, *La ciutat de Barcelona...*, pàg. 691-692; i USHER, *The early history of deposit banking...*, pàg. 364-365).

lliures, dividit en les mateixes partides que el 1412, això sí, reestructurades (vegeu les *taules 3 i 4*).

Més enllà del reajustament pressupostari, les ordinacions de 1436 suposaren pocs canvis respecte a les de 1412: es modificaren les prioritats alhora de lluir els censals i s'aprovaren petites iniciatives destinades a ajudar a controlar les despeses ordinàries. Però el canvi més rellevant no té res a veure amb les finances municipals sinó amb el seu reflex escrit i, per tant, amb les fonts històriques resultants. Concretament, les ordinacions obligaven, per una banda, el clavari a adaptar els llibres de comptes que presentava als racionals a la realitat de les partides pressupostades, ja que fins aleshores seguia fent el clàssic llibre dividit en ingressos i despeses. I per l'altra, obligava el clavari i els racionals al final de cada anualitat a fer un informe de sis punts, que es detalla a les ordinacions i que junt amb l'informe realitzat pels regidors de la Taula havia de servir per elaborar la informació que la comissió dels sis havia de presentar al Consell de Cent el dia de sant Marc. Però el més important per a nosaltres és que obligava a copiar aquests informes al final del segon llibre semestral de cada anualitat del clavari, alguns dels quals han perviscut fins a nosaltres i, és, a hores d'ara, l'únic document que permet fer-nos una idea de les finances globals del municipi.

LES FINANCES DE LA TAULA DE CANVI I DEL MUNICIPI

Tal com acabem de veure, un dels capítols de les ordinacions de 1436 obligava els racionals a que, un cop revisats els comptes del clavari, inserissin al final del llibre de comptes del segon semestre de cada any l'informe o "certificació" del regent dels comptes de la Taula i dels mateixos racionals, que aquests havien de fer per tal d'informar la comissió del Consell de Cent. De les 14 anualitats que van des de 1437 fins a 1450 conservem sis certificats copiats al final del llibre de comptes del segon semestre del clavari: els realitzats els 31 de gener dels anys 1438, 1439, 1442, 1443, 1449 i 1451.⁵³

El certificat del regent dels comptes de la Taula hi descriu, en primer lloc, l'estat dels diferents comptes que el municipi tenia oberts a la Taula per tal de determinar quin era el deute real del municipi amb la Taula; en segon lloc, informa de la quantitat de moneda comptant que hi havia a la Taula, quantitat que, sumada amb la del deute municipal, formava el capital total de la Taula, per tal de poder constatar la salut financera de la Taula o –segons s'expressa al certificat– «assats copiosa de moneda e, observant tal pràctica, Déu migencant, starà tota vegada ab fermetat durablament segura»; i, en tercer lloc, detalla quin havia estat el valor de les imposicions durant la darrera anualitat i quin era el volum de "darreratges", és a dir, dels diners que encara no havien pagat els

53. *AHCB*, 1B-XI, 52 (quart llibre de Joan Boscà, clavari, del semestre agost 1437-gener 1438); 54 (segon llibre de Guillem Girona, clavari, del semestre agost 1438-gener 1439); 58 (quart llibre de Tomàs Rajadell, clavari, del semestre agost 1441-gener 1442); 59 (segon llibre de Galcerà Oliver, clavari, del semestre agost 1442-gener 1443); 64 (segon llibre d'Andreu Marquès, clavari, del semestre agost 1448-gener 1449); i 66 (segon llibre de Pere Desplà, clavari, del semestre agost 1450-gener 1451); els certificats d'aquest darrer es conserven fragmentàriament.

Taula 5. Els comptes municipals de la Taula de Canvi (31 de gener de 1438)

	Titular dels comptes	lliures	sous	diners
Comptes principals	Compte del clavari	202.785	15	4
	Compte del rescat del deute	-217.613	-2	-6
Comptes secundaris	Compte de Francesc i Manuel de Gualbes	-472	-7	-1
	Compte de despeses diverses de la Taula	-1.152	-19	-7
	Compte de les pensions de censals assignades al comtat d'Empúries	-37.301	-11	-4
	Compte de la devaluació dels croats (1426)	-4.353	-14	-9
	Compte del donatiu al rei de 1425	-6.961	-1	-2
	Compte de la compra de forment	-15.071	-16	-1
	Compte pel rescat d'ambaixadors	-1.465	-15	-7
	Compte de l'armada contra corsaris 1431	-2.958	-12	-9
Total		-84.565	-5	-6

arrendataris de les imposicions. L'informe dels racionals certificava, en primer lloc, quin era el deute municipal total, resultant de la resta entre el deute del municipi (format pel capital degut pels censals del municipi, el capital degut pels censals venuts per pagar els préstecs reials i el deute amb la Taula) i els deutes al municipi (format pels préstecs del rei i els darreratges de les imposicions). En segon lloc, seguint la normativa de les ordinacions de 1436, informava del superàvit o dèficit del compte del clavari de la darrera anualitat; del deute municipal amb la Taula; dels ingressos de les imposicions; dels darreratges; del deute universal de la ciutat i el valor aproximat de les pensions dels censals; del capital de la Taula i el deute municipal amb la Taula; i, finalment determinava la quantitat que cada any es destinaria a lluir censals.

Tot i que caldria estudiar amb més profunditat aquests documents i, sobretot, contextualitzar-los amb altra documentació, una primera aproximació permet veure com funcionaven les finances municipals a través de la Taula, extreure algunes dades generals de l'evolució de les finances municipals i de la Taula, i, sobretot, corregir algunes afirmacions que Usher féu a partir d'un estat de comptes de la Taula de l'any 1433, actualment perdut, i que han estat recollides pels historiadors que posteriorment han tractat la Taula de Canvi.⁵⁴

Com es pot veure a la *taula 5*, el municipi tenia diversos comptes oberts a la Taula de Canvi. Els dos principals eren el compte del clavari i el de la lluitació dels censals. De fet, eren dos comptes complementaris –un de positiu i l'altre negatiu– que no es tancaven mai al final de cada anualitat. Així, per exemple, l'any 1438 el compte del clavari tenia un saldo positiu de 202.785 lliures, 15 sous i 4 diners, que recollia i visualitzava els superàvits acumulats, segurament des de la fundació de la Taula, mentre que el compte de la lluitació dels censals tenia un saldo negatiu de 217.613 lliures, 2 sous i 6 diners, que recollia tots els diners destinats al rescat de censals també des de la fundació de la Taula. En realitat, les lluitacions es pagaven dels superàvits del compte del clavari, però es mantenia

54. USHER, *The early history of deposit banking...*, pàg. 334-339 i «Homenaje a la memoria de Abbott Payson Usher. La Banca de Depósito en Barcelona (1300-1700)», *Cuadernos de historia económica de Cataluña*, (segon trimestre curs 1969-1970), pàg. 169-170.

Taula 6. El capital de la Taula de Canvi i el deute municipal (1438-1451)

Capital de la Taula

Data	Moneda				Deute del municipi				Total capital Taula			
	lliures	sous	diners	%	lliures	sous	diners	%	lliures	sous	diners	%
31-I-1438	90.581	16	10	51,7	84.565	5	6	48,3	175.147	2	4	100
31-I-1439	84.464	16	5	42,7	113.138	16	0	57,3	197.603	12	5	100
31-I-1442	101.646	14	11	41,2	145.267	11	9	58,8	246.914	6	8	100
31-I-1443	69.606	16	11	31,3	152.716	1	10	68,7	222.322	18	9	100
31-I-1449	245.416	1	6	67,7	117.230	0	1	32,3	362.646	1	7	100
31-I-1451	244.424	15	7	65,1	131.000	5	4	34,9	375.425	0	11	100

Deute municipal

Data	Censals municipals				Censals préstecs reials				Deute a la Taula				Total			
	lliures	sous	diners	%	lliures	sous	diners	%	lliures	sous	diners	%	lliures	sous	diners	%
31-I-1438	244.127	10	11	67	35.794	5	6	9,8	84.565	5	6	23,2	364.487	1	11	100
31-I-1439	230.654	0	10	60,8	35.792	14	2	9,4	113.138	16	0	29,8	379.585	11	0	100
31-I-1442	165.420	11	5	44,2	63.292	14	2	16,9	145.267	11	9	38,9	373.980	17	4	100
31-I-1443	162.426	18	11	42,9	63.292	14	2	16,7	152.716	1	10	40,4	378.435	14	11	100
31-I-1449	148.780	18	11	45,2	63.292	14	2	19,2	117.230	0	1	35,6	329.303	13	2	100
31-I-1451	sense dades				63.292	14	2		131.000	5	4					

una ficció comptable, segurament per tal de visualitzar l'evolució de les dues partides. De fet, el saldo real del clavari era l'any 1438 de -14.827 lliures, 7 sous i 2 diners. Al mateix temps, la Taula tenia oberts altres comptes de despeses extraordinàries, com el donatiu concedit al rei el 1425, el compte de forment, etc., alguns dels quals s'esperava cancel·lar en les següents anualitats.

D'aquesta manera, podem constatar que la Taula complia les seves ordinations fundacionals en el sentit que la seva funció principal era rebre dipòsits i prestar al municipi i que no podia fer préstecs a particulars. Aquests trets fonamentals foren posats en entredit per Usher a partir de l'estudi del mencionat estat de comptes de 1433. A part de que, molt possiblement, les xifres globals de la Taula presentades per Usher estan doblades, constatava l'existència de diversos crèdits oberts a particulars, entre els quals destacava el compte de Pere Ribalta, que ascendia a la xifra astronòmica de 186.988 lliures, 19 sous i 4 diners. Usher no s'adonà que Pere Ribalta havia estat clavari de la ciutat el bienni 1426-1427,⁵⁵ i que, per tant, segurament la xifra corresponia al compte del clavari i no al d'un particular. Malauradament, la pèrdua d'aquest manuscrit impedeix revisar-lo amb detall a la llum dels informes inserits en els llibres de clavaria, però, molt probablement, tots els préstecs realitzats teòricament a particulars eren en el fons els diversos comptes oberts en nom del municipi.

Com hem assenyalat, aquests documents també permeten extreure algunes dades que permeten veure l'evolució de les finances municipals i de la Taula entre 1438 i 1451 (vegeu *taula 6*).

En primer lloc, mostren clarament l'èxit de la Taula en el sentit que anà reunint cada cop un major nombre de capitals. Així, de les 175.147 lliures, 2 sous i 4 diners que tenia el 1438 passà a 375.425 lliures i 11 diners l'any 1451. En segon lloc, permeten veure clarament com aconseguí una reducció, progressiva però important, del deute censal del municipi barceloní. Recordem que havíem deixat el deute censal al final del segle XIV en 419.688 lliures, mentre que l'any 1438 era de 279.921 lliures, 16 sous i 5 diners, i el 1449 de 212.073 lliures, 13 sous i 1 diner; és a dir, pràcticament s'havia reduït a la meitat en cinquanta anys. Ara bé, el deute real disminuï molt menys, ja que una part es reconvertí en deute a la Taula. D'aquesta manera, el deute real del municipi oscil·là entre les 329.303 lliures, 13 sous i 2 diners de 1449 i les 379.585 lliures i 11 sous de 1439. En aquestes xifres, el deute censal representava entre un 72 % i un 61 % del total, respectivament; però el restant 28-39% no tenia costos financers, i la seva importància relativa anà disminuint perquè el capital de la Taula anà augmentant.

Conclusions

Hem intentat al llarg d'aquest article demostrar que el municipi de Barcelona creà unes finances públiques plenament desenvolupades i força sofisticades, fruit d'un llarg procés que té tres fites fonamentals. La primera es centra en les

55. Josep Francesc BOSCA, *Memorial Històric*, edició a cura de Jaume Sobrequés i Callicó, Barcelona, 1977, pàg. 112.

dècades de 1350 i 1360, quan de fet es creà realment un sistema fiscal i financer de base municipal. El paper jugat per les ciutats i viles reials recaptant els donatius, negociats i aprovats a les Corts i els Parlaments, però sobretot finançant aquests donatius, portà a cercar uns instruments de crèdit plenament públics, els censals morts i violaris, adaptats a la realitat política i institucional de les ciutats catalanes. En quatre anys el municipi de Barcelona superava les 100.000 lliures de deute censal i al final d'aquest període el deute traspassava el llindar de les 200.000.

Com la resta de ciutats i viles reials, el darrer terç del segle XIV es caracteritza per un actiu mercat del deute, però també per uns municipis que es veien incapaços de frenar l'increment del deute públic. Malgrat totes les iniciatives, com l'arrendament a Guillem Satorra de 1380 amb l'objectiu de reduir a la meitat el deute censal, Barcelona tornava a doblar el deute i s'apropava perillosament a les 500.000 lliures al final del segle. Aquesta dinàmica portà moltes ciutats i viles a la suspensió de pagaments i a la negociació política amb els creditors per reduir els interessos del deute, provocant indirectament el final d'un mercat financer que fins aleshores havia estat molt actiu. Hi ha indicis que Barcelona també anava arribant a una situació semblant al final del XIV, en part també per les dificultats socials que impedièren una reforma fiscal amb l'objectiu de reduir el deute fent pagar als qui més tenien. Per tant, calia trobar una solució financera. I s'optà per una solució molt original en el context de l'època: la creació d'un banc públic municipal.

Aquesta és la segona fita del procés de desenvolupament de les finances públiques barcelonines. L'objectiu de la Taula de Canvi, assegurada amb la riquesa de tots els ciutadans de Barcelona, era reunir un conjunt de dipòsits, forçats i voluntaris, que permetés evitar l'endeutament censal crònic i, de fet, salvar-lo com a recurs financer. I l'opció fou un èxit, tal com les dades que hem presentat semblen demostrar, no sols perquè efectivament es reduí el deute censal sinó també perquè el valor dels dipòsits anaren augmentant progressivament al llarg de la primera meitat del segle XV.

Tot i això, la gestió d'unes finances municipals a través d'un banc públic creà nous problemes, fonamentalment l'augment progressiu del deute amb la Taula, amb el perill de provocar una suspensió de pagaments del banc. Aquest fet provocà la tercera fita de les finances públiques de la ciutat comtal. La necessitat de controlar les despeses municipals portaren a desenvolupar unes normes legals aprovades pel Consell de Cent que ens apropen a la idea que avui tenim d'un pressupost públic en el sentit que fixaven les despeses municipals (en 43.120 lliures l'any 1412, i en 27.075 l'any 1436) a les que s'assignaven uns ingressos amb l'objectiu d'obtenir un superàvit que permetés reduir el deute censal. Al mateix temps, s'establiren els mecanismes polítics per fer front a les despeses extraordinàries i, sobretot, per controlar, des del Consell de Cent, les finances municipals i determinar si el pressupost es podia prorrogar o calia fer-ne un de nou.